

Отже, як бачимо, на рівень комерційного ризику підприємницької діяльності впливають не тільки мікроекономічні, але й макроекономічні чинники. І вони настільки впливають на розвиток підприємницької діяльності, що іноді, на нашу думку, такі поняття, як підприємницький та комерційний ризику, можна об'єднати.

Список літератури

1. Гранатуров, В. М. Ризики підприємницької діяльності. Проблеми аналізу [Текст] / В. М. Гранатуров, О. Б. Шевчук. – К. : Зв'язок, 2000. – 147 с.
2. Коммерческая деятельность предприятия: стратегия, организация, управление [Текст] : учебн. пособие / В. К. Козлов [и др.] ; под. ред. В. К. Козлова, С. А. Уварова. – СПб. : Политехника, 2000. – 322 с.
3. Лапуста, М. Г. Риски в предпринимательской деятельности [Текст] / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 224 с.
4. Чернов, В. А. Анализ коммерческого риска [Текст] / В. А. Чернов; под ред. М. И. Баканова. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 128 с.
5. Шапкин, А. С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций [Текст] / А. С. Шапкин. – 6-е изд. – М. : Дашков и К°, 2007. – 544 с.
6. Статистична інформація щодо основних показників соціально-економічного розвитку України [Електронний ресурс]. – Електрон. текстові дані (829 байт). – Режим доступу: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Отримано 15.09.2009. ХДУХТ, Харків.

© В.І. Оспіщев, Н.В. Клочкова, 2009.

УДК 303.4 : 330.1

В.М. Тимофєєв, д-р екон. наук, проф.

Т.В. Польова, канд. екон. наук

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглянуто сутність та взаємозв'язок фундаментальних наукових категорій в основі організації наукових досліджень.

Рассмотрены сущность и взаимосвязь фундаментальных научных категорий, которые определяют основу организации научного исследования.

The essence and interrelation of fundamental scientific categories which defines a basis of the organization of scientific research are considered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ефективний розвиток економіки України може забезпечити лише широке залучення у економічну діяльність досягнень науки. Наукові досягнення значною мірою визначаються якістю організації наукових досліджень, до яких повинна залучатись талановита молодь.

Головним критерієм підготовки високоякісного фахівця є розвиток творчих здібностей, оволодіння методикою сучасних наукових досліджень, самостійність та здатність до пошуку оригінальних рішень під час вирішення актуальних практичних завдань. Важливе значення для відшліфовування професійної складової спеціаліста набувають знання, що отримані під час виконання науково-дослідної роботи. У процесі наукової творчості дослідники-початківці повинні навчитись формулювати мету і завдання дослідження, добирати та аналізувати інформаційні джерела, перевіряти гіпотези та приймати рішення, узагальнювати результати досліджень і формулювати висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи організації наукових досліджень, питання накопичення та обробки наукової інформації, основні вимоги до оформлення наукової продукції неодноразово розглядалися у працях таких вчених, як: А.М. Єріна та В.Б. Захожай [1], В.В. Ковальчук та Л.М. Моїсеєв [2], В.І. Романчиков [3]. Методологія певних соціально-економічних досліджень вивчалась Н.В. Ганіною та К.Д. Гуровою [4]. Методи аналізу емпіричних даних, узагальнення результатів аналізу, прогнозування і пошуку рішень висвітлювались І.Ф. Прокопенко та В.І. Ганіним [5]. Віддаючи належне науковим напрацюванням вчених, слід відзначити, що і досі чітко не визначено сутність та взаємозв'язок базових наукових категорій, які лежать в основі організації наукових досліджень. Беззаперечне значення подальших досліджень зумовлено тим, що і досі студенти економічних спеціальностей під час виконання наукових досліджень не вміють чітко формулювати тему дослідження, визначити його мету і завдання, виокремити предмет та об'єкт дослідження, застосовувати певні методи емпіричного та теоретичного дослідження, розробляти рекомендації та надавати пропозиції за результатами власної наукової праці.

Мета та завдання статті. Метою статті є відтворення особливостей процесу дослідження на кожному його етапі; визначення сутності та відображення взаємозв'язку фундаментальних наукових категорій, який визначає принцип організації дослідження. Для досягнення поставленої мети автором розроблено такі завдання: визначити етапи наукового дослідження, сформулювати основні програмно-методологічні питання дослідження, визначити межі співвідношення

понять “методика”, “метод”, “методологія”, розглянути найпродуктивніший елемент пізнавального процесу – аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукове дослідження – це складний і багатогранний процес, у якому поєднуються організаційні, технічні, економічні, правові та психологічні аспекти. Процес дослідження – від творчого задуму до оформлення наукового результату – можна поділити на шість основних етапів, які показано на рисунку 1.

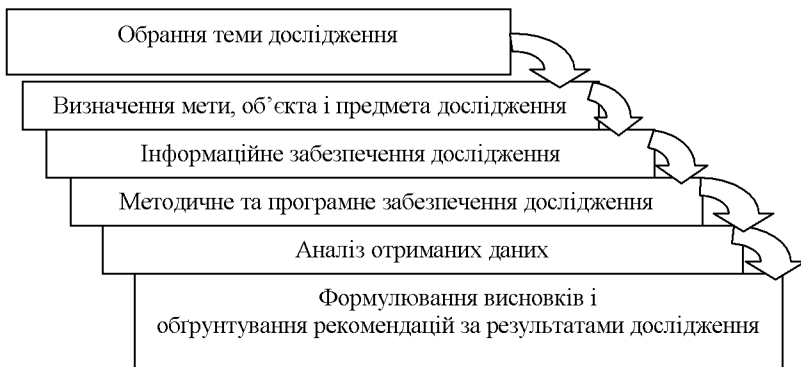

Рисунок 1 – Етапи наукового дослідження

Методика проведення досліджень починається з обрання та обґрунтування теми. Тема наукового дослідження є складовою частиною проблеми, тому необхідно здійснити загальне ознайомлення із проблемою, за якою має виконуватись дослідження.

Робота над формулюванням теми повинна супроводжуватись складанням плану розробки цієї теми. План розробки теми розкриває її зміст, вказує напрям пошуків оптимального вирішення завдань дослідження. Важливою вимогою під час обрання теми наукового дослідження є принцип сучасності (актуальності) теми.

Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Досить кількома реченнями висловити головне – сутність проблеми, з чого й виходить актуальність теми. Проблема найчастіше виникає внаслідок відкриття нових фактів, які вже не вкладаються у рамки колишніх теоретичних уявлень, тобто коли жодна з теорій не може пояснити щойно виявлені факти. Обов'язково слід враховувати ступінь розробки обраної теми в літературі.

Другий етап починається з визначення мети дослідження, яка має пряме відношення до очікуваного кінцевого результату. Мета визначає стратегію і тактику дослідження, його загальну спрямованість і

логіку. Для досягнення мети формулюється послідовність відносно самостійних наукових завдань, кожне з яких стосується певного аспекту наукової теми і підпорядковане меті. Зазвичай наукові завдання даються переліком: *проаналізувати...*, *розробити...*, *обґрунтувати...*, *довести...*, *визначити...*, *з'ясувати...*, *вивести формулу...* тощо.

Залежно від мети обирається об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжують проблемну ситуацію і обрані для вивчення. Предметом дослідження є найбільш значущі властивості об'єкта, окремі його аспекти, сегменти чи взаємозв'язки, які підлягають вивченню. Таким чином, в об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження. Предмет міститься в межах об'єкта дослідження. Саме предмет дослідження визначає тему наукової роботи, що виноситься як заголовок. Наприклад:

Об'єкт	Предмет
Підприємство	Ділова активність підприємства
Комерційні банки	Управління ліквідністю банків

Відповідно до мети і завдань дослідження визначається потреба в інформації, обґрунтовується набір показників, що характеризують об'єкт, здійснюється накопичення та узагальнення фактів, практичного матеріалу, обираються і аналізуються літературні джерела. Здійснюється систематизація та аналіз матеріалів фінансової, статистичної та оперативної звітності про діяльність певного суб'єкта господарювання. Це тривалий та трудомісткий етап у науково-дослідній роботі.

Проводячи аналіз необхідно використовувати економічні показники підприємства за декілька періодів. З метою порівняння доцільно вивчати досвід підприємств, що працюють приблизно в однакових умовах.

Відповідно до концептуальної схеми дослідження обґрунтовується сукупність способів і прийомів вирішення наукових завдань. Саме вибір методів дослідження є інструментом отримання фактичного матеріалу і необхідною умовою досягнення поставленої мети. Отже, основні програмно-методологічні питання наукового дослідження можна сформулювати таким чином:

Мета – для чого проводиться дослідження?

Об'єкт – де здійснюється дослідження?

Предмет – що саме досліджується?

Метод – як досліджується?

Метод (від грецького *methodos* – шлях дослідження) в широкому розумінні – це спосіб пізнання дійсності, дослідження явищ приро-

ди та суспільства. За сучасних умов *метод* – це спосіб досягнення конкретної мети; певним чином упорядкована діяльність, яка складається з сукупності прийомів теоретичного та практичного пізнання дійсності. Метод є способом пізнання предмету дослідження.

У загальноприйнятому розумінні принцип побудови методів наукового дослідження та їх наукове узагальнення складають *методологію* дослідження (наприклад, “методологія обліку”, “методологія планування”, “методологія управління”). Основною функцією наукової методології є організація і регулювання процесу пізнання дійсності.

Методологія виконує такі функції: визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динаміку процесів та явищ; передбачає шлях, за допомогою якого може бути досягнута мета наукового дослідження; створює систему наукової інформації; забезпечує уточнення, розширення, систематизацію понять у науці.

Таким чином, методологія науки характеризує логічні зв'язки між предметом, метою, завданнями і методами наукового дослідження, визначає постановку проблем та послідовність їх вирішення. Функцію наукової методології часто виконує діалектика.

Заслуговує на увагу питання про співвідношення понять “методологія”, “метод” і “методика”. Зазначеним поняттям часто надають однакове трактування, тому необхідно суворе їх розмежування.

Значна частина зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. Вітчизняна наукова традиція розглядає методологію як вчення про науковий метод пізнання, на якому базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів.

Методику найчастіше тлумачать як сукупність способів та правил найбільш доцільного виконання будь-якої роботи. При цьому необхідно зауважити, що поняття “методика” має досить вузький зміст, бо за її допомогою вирішуються певні аспекти питання, більш вузькі завдання дослідження. Методика забезпечує одержання визначених фактів, результату, що відображає певні властивості досліджуваного об'єкта.

Метод – це принципово більш загальний підхід до вирішення основних завдань наукового пізнання. Він включає також теорію і спирається на сукупність методик, що дозволяють вивчати основні суттєві сторони досліджуваного процесу або явища.

Наукові категорії “метод” і “методика” різні за своєю значущістю, і їх співвідношення з'ясовані в межах уявлень про взаємозв'язок цілого і конкретного. Схему взаємозв'язку фундаментальних наукових категорій в основі організації наукових досліджень, наведено на рисунку 2.

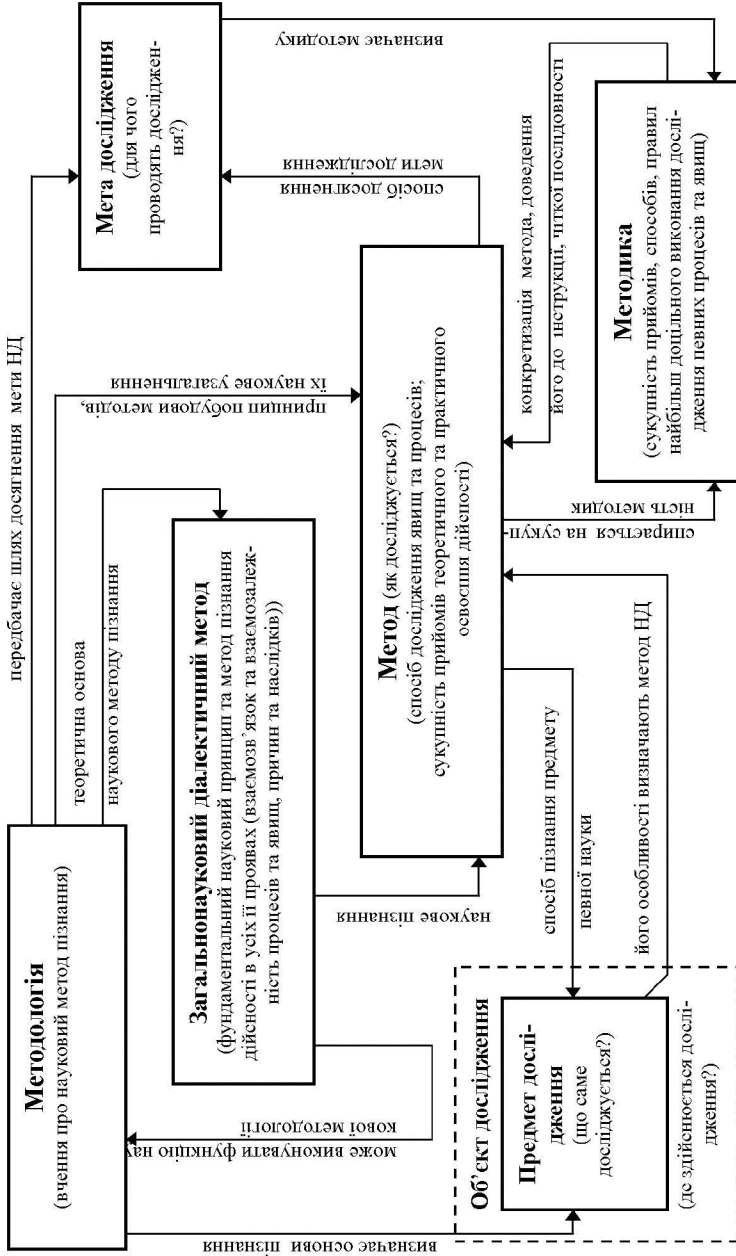

Рисунок 2 – Сутність та взаємозв'язок наукових категорій, який є основою організації наукових досліджень (НД)

Найпродуктивніший елемент пізнавального процесу – це аналіз. У процесі аналізу здійснюється систематизація та узагальнення наукових фактів, всебічне вивчення об'єкта, його структури, характеристик; перевіряється правильність сформульованих гіпотез і тверджень. У процесі обробки та узагальнення цифрових даних необхідно широко використовувати різні способи економічного аналізу.

Метод економічного аналізу базується на діалектичному загальнонауковому підході, що передбачає дослідження економічних процесів у постійному русі, розвитку та взаємозв'язку. Тому господарські процеси підприємства та їх результати вивчаються у динаміці, взаємозв'язку та взаємозалежності.

Діалектичний метод пізнання як всебічний метод потребує врахування специфіки об'єкту, особливого підходу до вивчення предмета і прийомів його дослідження. Тому, окрім всебічного методу, в процесі аналізу використовують особливий метод, який характеризується системою прийомів та принципів. Специфічний метод дослідження в економічному аналізі ґрунтується на загальній теорії наукового пізнання та економічній теорії.

Під *методом економічного аналізу* мають на увазі системне, комплексне вивчення, вимірювання та узагальнення впливу чинників на результати діяльності підприємств шляхом обробки системи показників з метою їх об'єктивної оцінки, забезпечення інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень. Таке вивчення здійснюється з використанням спеціальних прийомів.

Елементами методу економічного аналізу є теоретично-пізнавальні категорії, науковий інструментарій та регулюючі принципи дослідження діяльності суб'єктів господарювання. Категорії економічного аналізу – це найбільш ключові поняття. Серед них система, чинник, модель, ресурси, витрати, прибуток, товарні запаси, основні засоби, товарооборот тощо.

Процедурний бік методики економічного аналізу регулюють його принципи. До них відносять науковість, об'єктивність, системність, порівнянність, регулярність, конкретність, ефективність.

Вирішення завдань економічного аналізу є можливим за умов використання різних методик дослідження. Наприклад, методики комплексного аналізу, аналізу окремих показників діяльності підприємства, аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств тощо.

Методика економічного аналізу – це система способів та правил проведення аналітичного дослідження, спрямованого на досягнення поставленої мети аналізу. Розрізняють загальну і часткову методики: загальна – це методика дослідження, яку можна використовувати до різних об'єктів аналізу в галузях національної економіки; часткова

методика конкретизує загальну, враховуючи особливості певних об'єктів аналізу. Побудова методики економічного аналізу з виконання аналітичного дослідження повинна орієнтуватись на дотримання послідовності дій, пов'язаних з визначенням мети і завдань аналізу; об'єктів аналізу; системи показників дослідження об'єктів аналізу; алгоритму дослідження та його періодичності; способів дослідження об'єктів аналізу; джерел інформації, на підставі яких здійснюється аналіз; суб'єктів аналізу; технічних засобів обробки інформації; документального оформлення результатів аналізу; користувачів аналітичних результатів.

До найважливіших елементів методики належать способи і прийоми (інструментарій) дослідження, які дають змогу отримати всебічну оцінку роботи підприємства за даними джерел інформації, розкрити та визначити взаємопов'язані показники, встановити кількісний вплив чинників на результати діяльності та виявити резерви їх покращення.

Вибір певного прийому залежить від завдань аналізу, особливостей явища, яке досліджується, джерел інформації тощо. Тобто перед тим, як розпочати аналітичне дослідження, аналітик має оцінити та обрати відповідний науковий інструментарій.

Останній етап наукового дослідження – це формулювання висновків, обґрунтування рекомендацій і доведення істинності власних суджень за допомогою аргументів, оформлення результатів досліджень у формі наукової продукції. Висновки та рекомендації повинні бути спрямовані на вдосконалення управління ефективністю фінансово-господарської діяльності, на покращення якісних показників діяльності підприємств, удосконалення звітності для потреб зовнішніх користувачів.

Висновки. Таким чином, організація економічного дослідження повинна проходити з суворим дотриманням черговості відповідних етапів. Робота над обранням та обґрунтуванням теми дослідження повинна супроводжуватись складанням плану розробки теми. Тематика дослідження повинна бути актуальною. Актуальність висвітлюється у стислій формі і розкриває сутність проблеми. Загальну спрямованість дослідження визначає його мета. Для досягнення мети формулюється послідовність відносно самостійних наукових завдань. Предмет дослідження міститься в межах об'єкта дослідження. Саме предмет дослідження визначає тему наукової роботи. Метод є способом пізнання предмету дослідження і досягнення поставленої мети. Використання методів у обумовленій послідовності задля досягнення певної мети дослідження у сукупності із знанням теоретичних основ становить мето-

дологію дослідження. Метод спирається на сукупність методик, що дозволяють вивчати суттєві сторони досліджуваного об'єкта. Методика конкретизує метод, доводить його до чіткої послідовності дій.

Список літератури

1. Єріна, А. М. Методологія наукових досліджень [Текст] : навч. посібник / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Л. Єрін. – К. : ЦНЛ, 2004. – 212 с.
2. Ковальчук, В. В. Основи наукових досліджень [Текст] : навч. посібник / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Професіонал, 2004. – 208 с.
3. Романчиков, В. І. Основи наукових досліджень [Текст] : навч. посібник / В. І. Романчиков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 254 с.
4. Ганін, В. І. Методологія соціально-економічного дослідження [Текст] : навч. посібник / В. І. Ганін, Н. В. Ганіна, К. Д. Гурова. – К. : ЦНЛ, 2008. – 224 с.
5. Прокопенко, І. Ф. Методологія і методика економічного аналізу [Текст] : підручник / І. Ф. Прокопенко, В. І. Ганін. – К. : ЦНЛ, 2007. – 410 с.

Отримано 15.09.2009. ХДУХТ, Харків.

© В.М. Тимофєєв, Т.В. Польова, 2009.

УДК 330.3: 657.212

Л.М. Янчева, канд. екон. наук, проф.

О.В. Топоркова, канд. екон. наук

Т.О. Євлаш, асп.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ» ТА ЙОГО СУЧАСНЕ ТРАКТУВАННЯ

Розглянуто історичний розвиток понять «дебітор» та «дебіторська заборгованість» у різних країнах. Систематизовано класифікації рахунків розрахунків.

Рассмотрено историческое развитие понятий «дебитор» и «дебиторская задолженность» в разных странах. Систематизированы классификации счетов расчетов.

Historical development of concepts "debtor" and «accounts receivable» in the different countries is considered. It is systematised classifications of accounts of calculations.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Знання історії обліку важливе для розуміння його сучасного стану та оцінки ефективних напрямів розвитку. Еволюція розвитку бухгалтерського обліку, з